

انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان دوره متوسطه در رابطه با

عوامل محیطی

خسرو رشید¹، علیرضا ذاکری²، احمد سلحشوری³ و رسول کرد نوقابی⁴

چکیده: انگیزه تحصیلی نقش مهمی در یادگیری کلاسی بازی می‌کند، اما پژوهش‌های دقیقی در این زمینه در ایران صورت نگرفته است. در پژوهش حاضر سعی شد که ارتباط عوامل مختلف فردی، خانوادگی، اجتماعی و آموزشی با انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان مورد مطالعه قرار گیرد. نمونه پژوهش حاضر شامل 1015 نفر (445 دختر و 570 پسر) از دانش‌آموزان مقطع متوسطه مدارس روزانه دولتی استان مازندران بود. در این پژوهش نمونه‌ها با استفاده از نمونه‌گیری ترکیبی (خوشه‌ای و ساده) انتخاب شدند و پرسش‌نامه محقق ساخته و پرسش‌نامه سبک اسناد نوویکی - استریکلند را تکمیل کردند. پس از جمع‌آوری داده‌ها، با استفاده از روش‌های آمار توصیفی، ضریب همبستگی پیرسون و تجزیه و تحلیل رگرسیون نتایج مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. نتایج به دست آمده نشان داد که با اطمینان 99٪ بین عوامل فردی، عوامل خانوادگی (جز پایگاه اجتماعی - اقتصادی خانواده)، عوامل آموزشی و عوامل اجتماعی با انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان رابطه معنی‌داری وجود دارد. با توجه به نتایج به دست آمده می‌توان گفت که در مورد انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان تنها توجه به عوامل فردی و روانشناختی کافی نیست، بلکه در این زمینه باید به مجموعه‌ای از عوامل خانوادگی، اجتماعی، آموزشی و فردی توجه نمود.

کلمات کلیدی: انگیزه تحصیلی، عوامل فردی، یادگیری کلاسی، عوامل اجتماعی، عوامل آموزشی

1 - مقدمه

مؤثر بر آن شده است [3]. «انگیزش» از جمله مفاهیم رایج در مسائل آموزشی است. وقتی در سیستم آموزشی مشکلاتی همچون افت تحصیلی رخ می‌دهد، از انگیزه یادگیرنده به عنوان یکی از علل مهم آن یاد می‌شود. در نظریه‌های آموزشی نیز «انگیزه» یک مفهوم اساسی به شمار می‌رود. روان‌شناسان و معلمان نیز انگیزش را یکی از مفاهیم کلیدی می‌دانند که برای توضیح سطوح مختلف عملکرد به کار می‌رود. این مفهوم تفاوت میزان تلاش برای انجام تکالیف درسی را بازگو می‌کند. بسیاری از معلمان با دانش‌آموزان بی‌انگیزه یا کم انگیزه مواجه می‌شوند؛ دانش‌آموزانی که هیچ‌گونه علاقه‌ای به درس و هیچ‌گونه انگیزه‌ای برای درس خواندن و تحصیل ندارند؛ یا اینکه تنها به بخش‌های خیلی خاص مطالب درسی علاقمندند. در مورد این دسته چه می‌توان کرد و با چه نظریه‌هایی می‌توان این موضوع را تحلیل نمود؟ در مرور نظریه‌های انگیزشی چندین نظریه اصلی قابل مشاهده است. فروید و هواداران اولیه او انسان را تحت کنترل غرایز زیستی

پیشرفت تحصیلی به عنوان یک متغیر آموزشی همواره مورد توجه پژوهشگران و متخصصان آموزش و پرورش بوده است. عوامل پیچیده و گاه ناشناخته‌ای کیفیت و کمیت یادگیری دانش‌آموزان و پیشرفت تحصیلی آنان را تحت تأثیر قرار می‌دهد [1]. یکی از عواملی که به جهت شدت تأثیرات خود در پیشرفت تحصیلی مورد توجه بیشتر پژوهشگران حوزه آموزش و پرورش قرار گرفته است و گاه خود به عنوان یک عامل مستقل مورد بررسی قرار گرفته است، انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان است [2]. در حقیقت به جهت ارتباط‌های قوی موجود بین انگیزه تحصیلی و پیشرفت تحصیلی توجه زیادی به انگیزه تحصیلی و عوامل

تاریخ دریافت مقاله 90/10/05، تاریخ تصویب نهایی 91/04/19

¹استادیار، دانشکده روانشناسی، دانشگاه بوعلی سینا، (نویسنده مسئول)، پست الکترونیکی: zakeri@srutu.edu

²مربی، دانشکده عمران، دانشگاه تربیت دبیر دانشگاه شهید رجایی

³استادیار، دانشکده علوم تربیتی، دانشگاه بوعلی سینا

⁴استادیار، دانشکده روانشناسی، دانشگاه بوعلی سینا

روابط و پایگاه اجتماعی، و نیز درک آنها از تأثیر تحصیلات بر اشتغال و زندگی آینده) با انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان رابطه وجود دارد [6 و 7].

پیشینه تحقیق: تحقیقات مختلفی در داخل و خارج از کشور در رابطه با ارتباط عوامل مختلف فردی، اجتماعی، آموزشی و خانوادگی با انگیزه تحصیلی انجام شده‌اند که اینک به یافته‌های برخی از آنها اشاره خواهد شد. رینگس در پژوهشی در زمینه دانش‌آموزان کم‌پیشرفت و پرپیشرفت، 30 دانش‌آموز پسر کلاس نهم را که بهره‌هوشی 120 یا بالاتر و معدل درسی 15 یا بالاتر داشتند با گروه دیگری که از نظر هوشی، جنسیت، سن، مدرسه و حجم درس‌ها مشابه آنها بودند؛ اما معدل درسی آنها 12 یا کمتر بود، با یکدیگر مقایسه نمود. نتایج بررسی‌ها نشان داد که دانش‌آموزان پرپیشرفت در مقایسه با دانش‌آموزان کم‌پیشرفت انگیزه بیشتری برای یادگیری داشتند [8]. بننام معتقد است که عملکرد آموزشی تحت تأثیر عواملی مثل جنسیت، طبقه اجتماعی، نوع مدرسه، زمینه قومی و نگرش افراد در مورد تحصیل و پیشرفت تحصیلی قرار دارد [9]. در تحقیقی توسط مارجوری بنکر تفاوت‌های محیط خانوادگی 700 دانش‌آموز 11 ساله استرالیایی انگلیسی تبار، یونانی تبار و ایتالیایی تبار و ارتباط آن با انگیزه تحصیلی بررسی شد. یافته‌ها نشان داد که محیط فرهنگی خانواده بر انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان اثر می‌گذارد [10]. در یکی از پژوهش‌های میدانی که توسط ترکی‌دسن، نلن و فرینز انجام شد، این نتیجه به دست آمد که وقتی معلم کارگروهی را تقویت می‌کند، به دانش‌آموزان مسئولیت می‌دهد و فشارها را به حداقل می‌رساند، میزان انگیزه دانش‌آموزان خردسال در بالاترین سطح است [11]. در پژوهشی که پین و ایلین در زمینه ارتباط دلبستگی و علاقه به معلم و والدین با انگیزه تحصیلی بر روی 150 دانش‌آموز مقطع متوسطه انجام دادند، به این نتیجه رسیدند که دلبستگی به معلم و والدین چه به طور جداگانه و چه در ترکیب با هم با انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان ارتباط دارد [12]. با توجه به اینکه در بیشتر پژوهش‌های گذشته به بسیاری از عوامل احتمالی مرتبط با انگیزه تحصیلی توجه نشده است، در پژوهش حاضر تلاش شد تا با رویکردی نسبتاً جامع، مجموعه عوامل فردی، خانوادگی، اجتماعی و آموزشی مرتبط با انگیزه

می‌دانند. به نظر آنها غرایز رفتار را در کنترل خود دارند، تا اینکه انسان می‌آموزد که غرایز خود را از طریق «من» و «من برتر» مهار کند [4]. رفتارگرایان انسان را در آغاز مانند لوح سفیدی می‌دانند که تجارب او و پدیده‌های خارجی، افکار، انگیزش‌ها و الگوهای رفتاری معینی را روی لوح سفید اولیه ثبت می‌کنند. برخی از انسان‌گرایان مثل مازلو و راجرز معتقدند انسان‌ها زندگی را با گرایش به خوبی یا خودشکوفایی آغاز می‌کنند؛ اما یادگیری و پدیده‌های مهم دیگر است که این فرآیند را تسهیل یا بازداری می‌کنند. برخی دیگر از جریان‌ات انسان‌گرایی و نیز روانشناسی گشتالت توجه خود را بر روی کلیت طبیعت انسان متمرکز کرده‌اند. تأکید آنها بر خود و اراده انسان است. طی ربع قرن اخیر نیز دیدگاه‌های «شناختی» بر اساس تحلیل پایه‌های اجتماعی و رفتاری تأکید دوباره‌ای بر فرایندهای ذهنی و خودآگاهی داشته‌اند [5]. همان‌گونه که ملاحظه می‌شود هر یک از رویکردهای روانشناسی، دیدگاه‌ها و نقطه نظرهای خاصی در مورد انگیزه و عوامل مؤثر بر آن دارند. به همین دلیل به نظر می‌رسد که وجود دیدگاهی جامع‌تر منوط به این است که عوامل مختلف روانشناختی و حتی مسائل جامعه‌شناختی مؤثر بر انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان مورد توجه و بررسی قرار گیرد. بر همین اساس در پژوهش حاضر سعی شد که با رعایت نوعی جامع‌نگری، رابطه چهار دسته از عوامل فردی، خانوادگی، آموزشی و اجتماعی با انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان مورد بررسی قرار گیرد. در راستای این هدف فرضیه‌های اصلی و جانبی مختلفی مطرح شد که به طور خلاصه عبارتست از: بین عوامل فردی و زیر مجموعه‌های آن (شامل متغیرهای منبع کنترل و میزان آشنایی با راهبردهای یادگیری و مطالعه)، عوامل خانوادگی و زیرمجموعه‌های آن (شامل وضعیت اجتماعی - اقتصادی خانواده، فضای روانی - عاطفی خانواده و نگرش والدین نسبت به تحصیل دانش‌آموزان)، عوامل آموزشی و زیرمجموعه‌های آن (شامل نگرش دانش‌آموزان نسبت به امتحان، نگرش آنان نسبت به معلم یا معلمین، نگرش آنان نسبت به مسئولین مدرسه، و نگرش آنها نسبت به آموزشگاه - عاطفه آموزشی)، عوامل اجتماعی و زیر مجموعه‌های آن (شامل درک دانش‌آموزان از ارزش و اهمیت تحصیلات در جامعه، درک آنها از تأثیر تحصیلات بر

آموزشگاهی و اجتماعی به ترتیب برابر با 0/67، 0/78، 0/86 و 0/81 بود.

3- پرسش‌نامه محقق ساخته انگیزه تحصیلی: این پرسش‌نامه برای بررسی انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان توسط محقق ساخته شد. روایی این پرسش‌نامه با استفاده از نظر متخصصان و با استفاده از روش تحلیل عاملی بررسی شد. تحلیل عاملی انجام شده منجر به شناسایی چهار عامل شد که عبارتند از: سازگاری با نیازها، تلاش برای موفقیت، علاقه به یادگیری و خود کنترلی. پایایی این پرسش‌نامه نیز با استفاده از روش آلفای کرونباخ محاسبه و میزان آن برابر با 0/90 بود.

شیوه اجرا: پس از ساخت پرسش‌نامه اولیه و اجرای مقدماتی آن و رفع اشکال‌های موجود در آن، پرسش‌نامه نهایی تدوین شد و با مراجعه حضوری همکاران پژوهشگر به اجرا در آمد. پس از جمع‌آوری پرسش‌نامه‌ها، داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار آماری مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. تجزیه و تحلیل داده‌ها در دو سطح توصیفی و استنباطی صورت گرفت. در سطح توصیفی شاخص‌های گرایش مرکزی و پراکندگی محاسبه شد. در سطح استنباطی نیز از روش‌های محاسبه ضریب همبستگی پیرسون، آزمون‌های تعقیبی و تحلیل رگرسیون چند متغیره استفاده شد.

3 - نتایج و بحث

پس از جمع‌آوری داده‌ها، اطلاعات به دست آمده مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. در ادامه پس از بیان هر یک از فرضیه‌های اصلی پژوهش، جدول اطلاعات مربوط به آن عامل به همراه زیر مجموعه‌های آن ارائه خواهد شد و سپس تک‌تک فرضیه‌های پژوهش مطرح شده و نتایج مربوط به هر یک مورد بحث قرار خواهد گرفت.

فرضیه اصلی اول: بین عوامل فردی و انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان رابطه وجود دارد.

بر اساس داده‌های ارائه شده در جدول شماره 1 و با توجه به معنی‌داری همبستگی بین عوامل فردی و انگیزه تحصیلی در سطح 0/99، فرض صفر رد می‌شود و با اطمینان 99% می‌توان چنین نتیجه‌گیری کرد که بین عوامل فردی و انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان همبستگی

تحصیلی در کنار هم و در تعامل با یکدیگر مورد بررسی قرار بگیرند و به دنبال آن تبیین روشنی از عوامل مرتبط با آن ارائه شود.

2 - روش تحقیق

جامعه آماری پژوهش حاضر شامل کلیه دانش‌آموزان پسر و دختر دوره متوسطه مدارس روزانه دولتی استان مازندران بود که در سال تحصیلی 82-1381 مشغول به تحصیل بودند. حجم نهایی نمونه پژوهش حاضر شامل 1015 نفر (445 دختر و 570 پسر) انتخاب شدند. برای انتخاب نمونه‌ها، پس از انتخاب یک منطقه آموزش و پرورش در هر یک از مناطق سه گانه شرق (ساری)، غرب (نور) و مرکز (بابل) مازندران، در هر منطقه یک مدرسه رشته ریاضی، یک مدرسه رشته تجربی و یک مدرسه رشته انسانی دخترانه و پسرانه به صورت تصادفی انتخاب شدند. سپس از هر یک از پایه‌های مدرسه‌های انتخابی، تعداد 20 نفر به صورت تصادفی ساده انتخاب گردیدند.

ابزار پژوهش: در این پژوهش ابزارهای اندازه‌گیری و جمع‌آوری داده‌ها عبارت بودند از سه پرسش‌نامه مختلف که یکی از آنها استاندارد شده و دوتای دیگر نیز توسط محقق ساخته شد. پرسش‌نامه‌های مورد استفاده در تحقیق حاضر و میزان روایی و پایایی آنها به شرح زیر هستند:

1- مقیاس منبع کنترل نوویکی- استریکلند: این مقیاس دارای 40 سؤال با گزینه‌های بلی- خیر است. برومند (1373) میزان ضریب پایایی آن را 0/49 و ضریب روایی آن را 0/32 گزارش کرده است. در این پژوهش ضریب روایی آزمون 0/67 و ضریب پایایی آن برابر با 0/78 بود [13].

2- پرسش‌نامه محقق ساخته عوامل فردی، خانوادگی، آموزشگاهی و اجتماعی: این پرسش‌نامه برای سنجش میزان آشنایی با راهبردهای یادگیری و مطالعه (به عنوان یکی از متغیرهای عوامل فردی)، و برای بررسی عوامل خانوادگی، آموزشگاهی و اجتماعی ساخته شد. روایی این پرسش‌نامه با استفاده از نظر متخصصان ارزیابی شد. پایایی کل آزمون 0/897 و پایایی هر یک از خرده آزمون‌های عوامل فردی (عامل آشنایی با راهبردها)، خانوادگی،

چنین نتیجه‌گیری کرد که بین عوامل خانوادگی و انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان رابطه معنی‌داری وجود دارد. این فرضیه اصلی خود شامل سه فرضیه است که در ادامه توضیح داده خواهند شد.

جدول شماره 2 جدول دوبعدی ضریب همبستگی بین عوامل خانوادگی و زیر مجموعه‌های آن با انگیزه تحصیلی

انگیزه تحصیلی	متغیرها
0/27**	عوامل خانوادگی
0/301**	فضای روانی-عاطفی خانواده
0/029	پایگاه اجتماعی-اقتصادی خانواده
0/214**	نگرش والدین به تحصیل

فرضیه 1-2 بین فضای روانی-عاطفی خانواده و انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان رابطه وجود دارد.

بر اساس اطلاعات ارائه شده در جدول شماره 2 و با توجه به معنی‌داری همبستگی بین فضای روانی-عاطفی خانواده و انگیزه تحصیلی در سطح 0/99، بنابراین فرض صفر رد می‌شود و با اطمینان 99% می‌توان چنین نتیجه‌گیری کرد که بین فضای روانی-عاطفی خانواده و انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان همبستگی معنی‌داری وجود دارد.

فرضیه 2-2 بین پایگاه اجتماعی-اقتصادی خانواده و انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان رابطه وجود دارد.

بر اساس اطلاعات ارائه شده در جدول شماره 2 و با توجه به معنی‌دار نشدن همبستگی بین پایگاه اجتماعی-اقتصادی خانواده و انگیزه تحصیلی در سطح 0/99 و 0/95، فرض صفر تأیید می‌شود و می‌توان چنین نتیجه‌گیری کرد که بین پایگاه اجتماعی-اقتصادی خانواده و انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان در سطح اطمینان 0/95 همبستگی معنی‌داری وجود ندارد.

فرضیه 2-3 بین نگرش والدین به تحصیل فرزندان و انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان رابطه وجود دارد.

بر اساس اطلاعات ارائه شده در جدول 2 و با توجه به معنی‌داری همبستگی بین نگرش والدین به تحصیل فرزندان و انگیزه تحصیلی آنان در سطح 0/99، بنابراین

معنی‌داری وجود دارد. این فرضیه اصلی، خود شامل دو فرضیه فرعی است که در ادامه توضیح داده خواهند شد.

جدول 1 جدول دو بعدی ضریب همبستگی بین عوامل فردی و زیر مجموعه‌های آن با انگیزه تحصیلی

انگیزه تحصیلی	متغیرها
0/557**	عوامل فردی
0/364**	سبک اسناد
0/505**	آگاهی از راهبردهای مطالعه

** - رابطه بین متغیرها در سطح 0/99 معنی‌دار است.

فرضیه 1-1 بین منبع کنترل و انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان رابطه وجود دارد.

بر اساس داده‌های ارائه شده در جدول 1 و با توجه به معنی‌داری همبستگی بین منبع کنترل و انگیزه تحصیلی در سطح 0/99، فرض صفر رد می‌شود و با اطمینان 99% می‌توان چنین نتیجه‌گیری کرد که بین منبع کنترل و انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان همبستگی مثبت معنی‌داری وجود دارد.

فرضیه 2-1 بین میزان آگاهی از راهبردهای مطالعه و انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان رابطه وجود دارد.

بر اساس داده‌های ارائه شده در جدول 1 و با توجه به معنی‌داری همبستگی بین میزان آگاهی از راهبردهای مطالعه و انگیزه تحصیلی در سطح 0/99، فرض صفر رد می‌شود و با اطمینان 99% می‌توان چنین نتیجه‌گیری کرد که بین میزان آگاهی از راهبردهای مطالعه و انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان همبستگی مثبت معنی‌داری وجود دارد.

فرضیه اصلی دوم: بین عوامل خانوادگی و انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان رابطه وجود دارد.

در جدول شماره 2 داده‌های مربوط به همبستگی بین عوامل خانوادگی و انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان ارائه شده است. بر اساس اطلاعات به دست آمده و با توجه به معنی‌داری همبستگی بین دو متغیر در سطح 0/99، بنابراین فرض صفر رد می‌شود و با اطمینان 99% می‌توان

بر اساس اطلاعات ارائه شده در جدول 3 و با توجه به معنی‌داری همبستگی بین نگرش دانش‌آموزان نسبت به معلم (معلمین) و انگیزه تحصیلی در سطح 0/99، فرض صفر رد می‌شود و با اطمینان 99% می‌توان چنین نتیجه‌گیری کرد که بین نگرش دانش‌آموزان نسبت به معلم (معلمین) و انگیزه تحصیلی آنان همبستگی معنی‌داری وجود دارد.

فرضیه 3-3 بین نگرش دانش‌آموزان نسبت به مسئولین مدرسه و انگیزه تحصیلی آنان رابطه وجود دارد.

بر اساس اطلاعات ارائه شده در جدول 3 و با توجه به معنی‌داری همبستگی بین نگرش دانش‌آموزان نسبت به مسئولین مدرسه و انگیزه تحصیلی در سطح 0/99، فرض صفر رد می‌شود و با اطمینان 99% می‌توان چنین نتیجه‌گیری کرد که بین نگرش دانش‌آموزان نسبت به مسئولین مدرسه و انگیزه تحصیلی آنان همبستگی معنی‌داری وجود دارد.

فرضیه 3-4 بین نگرش دانش‌آموزان نسبت به آموزشگاه و انگیزه تحصیلی آنان رابطه وجود دارد.

بر اساس اطلاعات ارائه شده در جدول 3 و با توجه به معنی‌داری همبستگی بین نگرش دانش‌آموزان نسبت به آموزشگاه و انگیزه تحصیلی در سطح 0/99، فرض صفر رد می‌شود و با اطمینان 99% می‌توان چنین نتیجه‌گیری کرد که بین نگرش دانش‌آموزان نسبت به آموزشگاه و انگیزه تحصیلی آنان همبستگی معنی‌داری وجود دارد.

فرضیه اصلی چهارم: بین عوامل اجتماعی و انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان رابطه وجود دارد.

در جدول 4 داده‌های مربوط به همبستگی بین عوامل اجتماعی و انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان ارائه شده است. بر اساس اطلاعات به دست آمده و با توجه معنی‌داری همبستگی بین دو متغیر در سطح 0/99، فرض صفر رد می‌شود و با اطمینان 99% می‌توان چنین نتیجه‌گیری کرد که بین عوامل اجتماعی و انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان همبستگی معنی‌داری وجود دارد. این فرضیه اصلی خود

فرض صفر رد می‌شود و با اطمینان 99% می‌توان چنین نتیجه‌گیری کرد که بین نگرش والدین به تحصیل فرزندانشان و انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان همبستگی معنی‌داری وجود دارد.

فرضیه اصلی سوم: بین عوامل آموزشگاهی و انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان رابطه وجود دارد.

در جدول 3 داده‌های مربوط به همبستگی بین عوامل آموزشگاهی و انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان ارائه شده است. بر اساس اطلاعات به دست آمده و با توجه به معنی‌داری همبستگی بین دو متغیر در سطح 0/99، فرض صفر رد می‌شود و با اطمینان 99% می‌توان چنین نتیجه‌گیری کرد که بین عوامل آموزشگاهی و انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان همبستگی معنی‌داری وجود دارد. این فرضیه اصلی خود شامل چهار فرضیه فرعی است که در ادامه توضیح داده خواهند شد.

جدول 3 جدول دوبعدی ضریب همبستگی بین عوامل آموزشگاهی و زیر مجموعه‌های آن با انگیزه تحصیلی

انگیزه تحصیلی	متغیرها	
	متغیرها	انگیزه تحصیلی
0/518**	عوامل آموزشگاهی	
0/192**	نگرش به امتحان	
0/404**	نگرش نسبت به معلم	
0/314**	نگرش به مسئولین مدرسه	
0/568**	نگرش به آموزشگاه	

فرضیه 3-1 بین نگرش دانش‌آموزان نسبت به امتحان و انگیزه تحصیلی آنها رابطه وجود دارد.

بر اساس اطلاعات ارائه شده در جدول 3 و با توجه به معنی‌داری همبستگی بین نگرش دانش‌آموزان نسبت به امتحان و انگیزه تحصیلی در سطح 0/99، فرض صفر رد می‌شود و با اطمینان 99% می‌توان چنین نتیجه‌گیری کرد که بین نگرش دانش‌آموزان نسبت به امتحان و انگیزه تحصیلی آنها همبستگی معنی‌داری وجود دارد.

فرضیه 3-2 بین نگرش دانش‌آموزان نسبت به معلم (معلمین) و انگیزه تحصیلی آنان رابطه وجود دارد.

تأثیر تحصیلات بر اشتغال و زندگی آینده و انگیزه تحصیلی او همبستگی معنی‌داری وجود دارد.

علاوه بر این، اطلاعات به دست آمده از تجزیه و تحلیل رگرسیون به منظور تعیین مهم‌ترین عوامل پیش‌بینی کننده انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان نشان می‌دهد که مهم‌ترین عامل پیش‌بینی کننده انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان عوامل فردی با همبستگی 0/527 و با ضریب تعیین 0/277 و پس از آن به ترتیب عوامل آموزشگاهی، اجتماعی و خانوادگی قرار داشتند [9]. عوامل فردی و آموزشگاهی بر روی هم 38/2%، عوامل فردی، آموزشگاهی و اجتماعی بر روی هم 42% و عوامل فردی، آموزشگاهی، اجتماعی و خانوادگی بر روی هم 425/3% تغییرات متغیر وابسته (انگیزه تحصیلی) را پیش‌بینی می‌کنند.

همچنین اطلاعات به دست آمده از تجزیه و تحلیل رگرسیون به منظور بررسی مهم‌ترین متغیرهای فرعی عوامل فردی، اجتماعی، آموزشگاهی و خانوادگی پیش‌بینی کننده انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان نیز نشان می‌دهد که مهم‌ترین متغیر پیش‌بینی کننده انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان، نگرش آنان نسبت به مدرسه است که 32/1% تغییرات انگیزه تحصیلی را پیش‌بینی می‌کند. پس از این متغیر، متغیر آگاهی از راهبردهای مطالعه قرار دارد که در ترکیب با متغیر نگرش دانش‌آموز نسبت به مدرسه 42/6% تغییرات انگیزه تحصیلی را تبیین می‌کند. پس از این دو متغیر، به ترتیب متغیرهای درک دانش‌آموز از تأثیر تحصیلات بر روابط و پایگاه اجتماعی، منبع کنترل، نگرش والدین به تحصیل دانش‌آموز، درک دانش‌آموز از تأثیر تحصیلات بر اشتغال و زندگی آینده، درک دانش‌آموز از ارزش و اهمیت تحصیلات در جامعه و نگرش دانش‌آموز نسبت به معلم بهترین پیش‌بینی کننده‌های انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان هستند که هر یک از متغیرهای نام برده شده در ترکیب با متغیرهای پیش از خود به ترتیب 49/6%، 52/1%، 52/6%، 52/8%، 53/1% و 53/2% از تغییرات انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان را تبیین می‌کنند. در پژوهش حاضر سعی شد که تأثیر چندین عامل در انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان مورد بررسی قرار گیرد تا عوامل مرتبط با آن شناسایی شوند. بر همین اساس نقش عوامل فردی، خانوادگی، آموزشگاهی و اجتماعی در انگیزه

شامل سه فرضیه فرعی است که در ادامه توضیح داده خواهند شد.

جدول 4 جدول دوبعدی ضریب همبستگی بین عوامل اجتماعی و زیر مجموعه‌های آن با انگیزه تحصیلی

انگیزه تحصیلی	متغیرها متغیرها
0/451**	عوامل اجتماعی
0/236**	ارزش تحصیل در جامعه
0/464**	نقش تحصیل در پایگاه اجتماعی
0/382**	نقش تحصیل در شغل و آینده

فرضیه 1-4 بین درک دانش‌آموز از ارزش و اهمیت تحصیلات در جامعه و انگیزه تحصیلی او رابطه وجود دارد.

بر اساس اطلاعات ارائه شده در جدول 4 و با توجه به معنی‌داری همبستگی بین درک دانش‌آموز از ارزش تحصیلات در جامعه و انگیزه تحصیلی در سطح 0/99، بنابراین فرض صفر رد می‌شود و با اطمینان 99% می‌توان چنین نتیجه‌گیری کرد که بین درک دانش‌آموز از ارزش و اهمیت تحصیلات در جامعه و انگیزه تحصیلی او همبستگی معنی‌داری وجود دارد.

فرضیه 2-4 بین درک دانش‌آموز از تأثیر تحصیلات بر پایگاه اجتماعی و انگیزه تحصیلی او رابطه وجود دارد.

بر اساس اطلاعات ارائه شده در جدول 4 و با توجه به معنی‌داری همبستگی بین درک دانش‌آموز از تأثیر تحصیلات بر روابط و پایگاه اجتماعی و انگیزه تحصیلی در سطح 0/99، فرض صفر رد می‌شود و با اطمینان 99% می‌توان چنین نتیجه‌گیری کرد که بین درک دانش‌آموز از تأثیر تحصیلات بر روابط و پایگاه اجتماعی و انگیزه تحصیلی او همبستگی معنی‌داری وجود دارد.

فرضیه 3-4 بین درک دانش‌آموز از تأثیر تحصیلات بر اشتغال و زندگی آینده و انگیزه تحصیلی او رابطه وجود دارد.

بر اساس اطلاعات ارائه شده در جدول 4 و با توجه به معنی‌داری همبستگی بین درک دانش‌آموز از تأثیر تحصیلات بر اشتغال و زندگی آینده و انگیزه تحصیلی در سطح 0/99، فرض صفر رد می‌شود و با اطمینان 99% می‌توان چنین نتیجه‌گیری کرد که بین درک دانش‌آموز از

پیشرفت بازی می‌کند [20]. در زمینه انگیزه تحصیلی نیز این‌گونه است و خانواده در رشد آن نقش به‌سزایی دارد. پدر و مادری که خود به تحصیل علاقمندند و برای تحصیل ارزش قائلند، نه تنها این نگرش‌ها را به فرزندان منتقل می‌کنند؛ بلکه به دلیل حمایت‌هایی که از فرزندان خود در زمینه تحصیل به عمل می‌آورند نیز در رشد انگیزه فرزندان برای تحصیل تأثیرمی‌گذارند. دانش‌آموزان نیز تحت تأثیر چنین عوامل درون خانواده‌ای نظیر علاقه والدین به تحصیل آنان، انگیزه خوبی برای مطالعه و تحصیل پیدا خواهند کرد. در واقع، والدین و نگرش‌های آنان در زمینه درس خواندن فرزندان، عامل مهمی در شکل‌دهی و پرورش انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان است. انتقال نگرش‌های منفی و نامطلوب نسبت به تحصیل و بیهوده دانستن تحصیل باعث کاهش انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان می‌شود و انتقال نگرش‌های مثبت و به دنبال آن داشتن انتظار پیشرفت تحصیلی از دانش‌آموز، باعث افزایش انگیزه تحصیلی او خواهد شد.

تأثیر فضای روانی- عاطفی خانواده بر انگیزه تحصیلی بر کسی پوشیده نیست. فضای روانی خانواده تأثیر مستقیم و غیرمستقیمی بر انگیزه تحصیلی دانش‌آموز باقی می‌گذارد. از یک سو محیط خانوادگی ناامن عرصه را برای دانش‌آموز تنگ کرده و سبب می‌شود که دانش‌آموز از آرامش لازم برای درس خواندن برخوردار نباشد که این امر با افت تحصیلی و به تدریج افت انگیزه تحصیلی همراه خواهد بود. از سوی دیگر در صورتی که فضای روانی- عاطفی خانواده، روابط بین اعضای خانواده و بخصوص روابط دانش‌آموز با والدین نامناسب باشد، در آن صورت والدین توانایی تأثیرگذاری خود بر دانش‌آموز را از دست خواهند داد و وقتی والدین اعتبار و قدرتمندی و نفوذ خود را از دست بدهند، دیگر انتظارات آنها از دانش‌آموز برای دانش‌آموز اهمیت نخواهد داشت و دانش‌آموز در جهت آن انتظارات حرکت نخواهد کرد. بنابراین در این‌گونه خانواده‌ها دانش‌آموز ممکن است هرگز به خواسته‌های والدین در مورد تحصیل فرزند تن ندهد و توجهی بدان نداشته باشد. البته این‌گونه مسایل در شرایطی پیش می‌آید که با وجود آشفتگی فضای روانی خانواده، والدین همچنان به فکر تحصیل فرزندان باشند. در بسیاری از موارد، والدین در

تحصیلی دانش‌آموزان مورد بررسی قرار گرفت و این نتیجه کلی به دست آمد که عوامل فوق در انگیزه تحصیلی تأثیر دارند [14]. اما دلیل تأثیرگذاری و ارتباط عوامل فردی منبع کنترل و آشنایی با راهبردهای مطالعه با انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان چیست؟ بر اساس نظریه برنارد و اینر¹ که به نظریه نسبت دادن یا نظریه اسناد معروف است، چگونگی تفکر (ادراک و تفسیر) افراد در مورد علت‌های موفقیت‌ها و شکست‌هایشان عوامل اصلی تعیین‌کننده انگیزش آنان است. به این صورت که فردی که برای موفقیت تحصیلی دارای منبع کنترل درونی و برای شکست تحصیلی دارای منبع کنترل بیرونی است [15]، با تکالیف مختلف یادگیری با نوعی خودپنداره مثبت برخورد می‌کند و این امر می‌تواند بر انگیزه تحصیلی او تأثیر مثبتی باقی بگذارد [16]. علت ارتباط آشنایی با راهبردهای مطالعه و انگیزه تحصیلی را نیز باید در تأثیر آشنایی با راهبردهای مطالعه در یادگیری و در نتیجه رشد خودپنداره و عاطفه آموزشی مثبت جستجو کرد [17]. دانش‌آموزانی که با راهبردهای مطالعه و یادگیری آشنایی دارند، به دلیل یادگیری بهتر تجربه‌های موفقیت‌آمیز بیشتر و عاطفه آموزشی مثبت‌تری خواهند داشت و در نتیجه از انگیزه بیشتری برای یادگیری برخوردار خواهند بود. ضمن آنکه آگاهی از این راهبردها باعث کاهش دادن میزان انرژی و زمان لازم برای یادگیری می‌شود و همین عامل باعث می‌گردد کسانی که از این راهبردها آگاهی دارند، نگرش مثبت‌تری نسبت به یادگیری و تحصیل داشته باشند [18]. اما نقش عوامل آموزشی در انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان چگونه قابل توجیه است؟ در آموزش و پرورش عوامل مختلفی می‌توانند بر عواطف دانش‌آموزان و علاقه‌ها و انگیزه‌های تحصیلی آنها تأثیر بگذارند [19]. که از جمله آنها نگرش دانش‌آموزان نسبت به امتحان، معلم، مسئولین مدرسه و آموزشگاه است و البته این نگرش‌ها تا حد زیادی با یکدیگر در ارتباطند. یکی دیگر از نتایج پژوهش حاضر ارتباط بین عوامل خانوادگی و نیز ارتباط بین فضای روانی- عاطفی خانواده و نگرش والدین به تحصیل فرزندان با انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان بود. پژوهشگران معتقدند که روش‌های تربیتی که توسط خانواده اعمال می‌شود و طرز فکرها و نگرش‌های خانواده نقش مهمی در رشد انگیزه

قشرهای ضعیف می‌داند و حتی خود معلم خود را جزو قشرهای ضعیف می‌بیند، این نگرش‌ها و برداشت‌ها خواسته یا ناخواسته، به دانش‌آموزان منتقل می‌شوند و انگیزه دانش‌آموزان برای تحصیل کردن تأثیر منفی خواهد داشت؛ زیرا نهایت درس خواندن و ادامه تحصیل را رسیدن به وضعیتی می‌دانند که معلمان‌شان دارند، که آن را هم بسیار نامناسب می‌بیند [23].

یکی دیگر از مهم‌ترین عوامل مؤثر بر انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان، درک و برداشت آنان از تأثیر تحصیلات بر اشتغال و زندگی آینده آنان است. همانگونه که در مورد قبلی نیز به گونه‌ای اشاره شد، با توجه به رشد روزافزون گرایش به ثروت و مادیات در بین افراد جامعه و نیز دانش‌آموزان، امروزه بحث فایده‌های عینی و عملی تحصیلات در زندگی موضوعی اساسی است [24]. در حقیقت هدف بسیاری از کسانی که امروزه به سراغ تحصیلات می‌روند، ایجاد امنیت شغلی به منظور تأمین مالی خود و خانواده آینده‌شان است. برای دانش‌آموز امروزی (به ویژه پسران) بسیار مهم است که بتواند با تحصیلات خود شغلی برای خود پیدا کند و زندگی خویش را تأمین کند و در غیراین صورت نه تنها چندان علاقه‌ای به تحصیل نخواهد داشت، بلکه ممکن است آن را مایه اتلاف وقت دانسته و آن را بیهوده قلمداد کنند. از سوی دیگر، واقعیت‌های جامعه ما نشانگر آن است که بسیاری از تحصیل کرده‌ها و فارغ‌التحصیلان دانشگاهی بیکار هستند و خیلی وقت‌ها مجبورند تن به کارهایی بدهند که بدون تحصیلات هم می‌توانستند آن را انجام بدهند، ضمن اینکه احساس می‌کنند چند سالی را نیز برای تحصیلات به گونه‌ای تلف نموده‌اند. این واقعیت‌ها در کنار این حقیقت که بیشتر دانش‌آموزان امروزی به تحصیلات به عنوان موقعیتی برای یادگیری بیشتر نگاه نمی‌کنند؛ بلکه آن را به عنوان وسیله‌ای برای رسیدن به هدف‌های مادی و اجتماعی می‌دانند، سبب می‌شود دانش‌آموزانی که معتقدند تحصیلات تأثیر چندان مناسبی بر روی اشتغال و زندگی آینده ندارد، علاقه چندان به درس نداشته باشند و از انگیزه تحصیلی پائینی برخوردار باشند.

بنابر آنچه گفته شد و با توجه به نتایج به دست آمده می‌توان چنین گفت که در مورد انگیزه تحصیلی

این‌گونه شرایط حتی هیچگونه توجهی به وضعیت تحصیلی فرزندان ندارند که این امر خود بر روی پیشرفت تحصیلی و انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان تأثیر بسیار منفی باقی می‌گذارد.

آنچه توجه به آن بخصوص برای روان‌شناسان ضروری است، نقش عوامل اجتماعی در انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان است (چیزی که روانشناسان کمتر به آن توجه می‌کنند). بر اساس نتایج پژوهش حاضر، اینکه از نظر دانش‌آموز تحصیلات تا چه اندازه در جامعه از ارزش و اهمیت برخوردار است [21]، بر انگیزه تحصیلی او تأثیر می‌گذارد. در واقع اگر افراد جامعه یا کسانی که دانش‌آموز با آنها در ارتباط است، درس خواندن و تحصیلات را بی‌اهمیت دانسته و ارزش چندان برای آن قایل نباشند، دانش‌آموز نیز چنین نظری پیدا می‌کند و برای تحصیلات ارزش زیادی قایل نخواهد بود و به دنبال آن بدیهی است که انگیزه‌ای برای تحصیل کردن هم نخواهد داشت. اما اگر تحصیلات در جامعه ارزشمند تلقی شوند، دانش‌آموز نیز آن را با ارزش خواهد دانست و در زمینه تحصیل از انگیزه بالایی برخوردار خواهد بود.

همچنین درک دانش‌آموز از تأثیر تحصیلات بر روابط و پایگاه اجتماعی نیز در انگیزه تحصیلی او تأثیر دارد. وقتی دانش‌آموز به معلم خود می‌نگرد و احساس می‌کند که معلم به دلیل مشکلات مختلف مالی ناشی از شغل خود (که آن هم به نظر او به دلیل تحصیلاتش است) جایگاه چندان مناسبی در جامعه ندارد [22]، از توانایی تأثیرگذاری چندان برخوردار نیست، به اندازه یک آدم پولدار بی‌سواد در جامعه از احترام برخوردار نیست، جامعه دید ترحم‌آمیزی نسبت به او دارد، مجبور است برای تدریس به منزل دانش‌آموزانی برود که پدرشان وضعیت مالی مناسبی دارد و بسیاری از این‌گونه موارد، از آن پس دیگر به معلم خود به عنوان نماد یک انسان تحصیل کرده موفق نگاه نمی‌کند. به همین دلیل معلم دیگر نقش الگو را برای او بازی نمی‌کند. در واقع دانش‌آموز برای اینکه برداشت مناسبی از تأثیر تحصیلات در روابط فرد با دیگران و پایگاه اجتماعی فرد به دست آورد، باید به الگوهای مراجعه نماید و برداشت‌هایش در این زمینه به افراد پیرامون و بخصوص به معلمان محدود می‌شود. حال وقتی جامعه معلم را جزو

منفی پیدا می‌کند و علاقه و انگیزه خود را برای تحصیل کردن از دست می‌دهد یا اینکه انگیزه تحصیلی او کاهش می‌یابد.

مراجع

- [1] Spalding L, Motivation in the Classroom, in: Yaghubi H., Khosh ktolgh A.,(Eds.), Tabriz Teacher Training University, **1998**.
- [2] Bentham S., *Psychology and Education*, Routledge, **2002**.
- [3] Chen A., *Goals, Interests and Learning in Physical Education*, The journal of Educational Research, Vol.97, No.6, **2004**.
- [4] Sitpec Debrom S., *Motivation for Learning*, in: Hassan Zadeh R and Omomi N., (Eds.), Donyaye Pajvhesh press, Mashhad, **2001**.
- [5] Shvltz D., *personilaty Thedies*, in: karami Y., (Eds.), Tehran, Arasbaran publications, **1999**.
- [6] Lindenfield G., *Super Confidence*, Thorsons, **2000**.
- [7] Mangal S.k., *Advanced Educational Psychology*, Delhi, Prentice Hall of India, **2002**.
- [8] Seif A.A., *Educational Measurement and Evaluation*, Tehran Doran Publishing Co, **2010**.
- [9] Bentham S., *Psychology and Education*, Routledge, **2002**.
- [10] Shvltz D., *Personilaty Thedies*, in: karami Y (Ed.), Tehran, Arasbaran, publications, **1999**.
- [11] Gage and Berliner. *Ateers Adolescents Motivation During Science Investigation*, in: Lotfabadi H.,(Ed.) The journal of educational Research, Vol.97, No.6, **1995**, pp.319-328.
- [12] Payne E. and Whittaker L., *Developing Essential Study Skills*, Prentice Hall, The Journal of Educational Research, Vol.96, No.5, **2000**, pp. 267-276
- [13] Seif A.A., *Educational Measurement and Evaluation*, Tehran Doran Publishing Co, **2010**
- [14] Nye R.D., *Three Psychologies (Sixth Edition)*, U.S.A, Wadsworth, **2002**.
- [15] Payne E. and Whittaker L., *Developing Essential Study Skills*, Prentice Hall, the Journal of Educational Research, Vol.96, No.5, **2000**.
- [16] Ball S., *Motivation in Edvcation*, in: Mosaddad, A.A.,(Ed.), Shiraz University press, **1994**.
- [17] Patrick H. and Yoon ., *Early adolescents motivation during science investigation*, The Journal of Educational Research, Vol.97, No.6, **2004**, pp.319-328.
- [18] Payne E. and Whittaker l., *Developing Essential Study Skills*, Prentice Hall, The Journal of Educational Research, Vol.96, No.5, **2000**, pp.267-276.

دانش‌آموزان تنها نباید به عوامل فردی توجه نمود؛ بلکه مجموعه‌ای از عوامل اجتماعی، آموزشگاهی و خانوادگی در افت انگیزه تحصیلی تأثیر دارند که برای حل مشکل افت انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان باید مورد توجه قرار گیرند. انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان ممکن است به خاطر پیشرفت تکنولوژی تغییر یابد. مثلاً در پژوهش امینی‌فر بازی یارانه‌ای تأثیر قابل توجهی بر انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان داشته است که بیانگر توجه دانش‌آموزان به فن‌آوری اطلاعات و کامپیوتر و تکنولوژی مدرن می‌باشد [25].

4 - نتیجه گیری

این پژوهش نشان می‌دهد که انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان دبیرستان تحت تأثیر برخی عوامل مهم خانوادگی قرار می‌گیرد ولی رابطه معنی‌دار با پایگاه اجتماعی - اقتصادی خانواده ندارد. به این اساس نمی‌توان گفت انگیزه تحصیلی دانش‌آموز یک پدیده درونی، فردی و روانشناختی بوده و عوامل محیطی تأثیر خاصی ندارند. همان‌گونه که در بحث علل تأثیرگذاری و ارتباط آشنایی با راهبردهای مطالعه با انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان نشان داد، تجربه‌های مختلف همراه با موفقیت یا شکست دانش‌آموزان در شکل‌گیری نگرش آنها نسبت به تحصیل و درس بسیار مؤثر است. بر همین اساس دانش‌آموزی که در چندین امتحان نمره خوبی به دست نمی‌آورد و قادر به گذراندن امتحان نمی‌شود، دچار ترس از امتحان می‌شود و این ترس روی انگیزه تحصیلی او تأثیر منفی باقی می‌گذارد. همچنین دانش‌آموزی که نسبت به معلم (معلمین)، مدرسه و کل محیط آموزشی نگرش مثبتی ندارد و حتی از آنها بیزار یا متنفر است، از طریق فرایند شرطی‌سازی کلاسیک ممکن است از درس و تحصیل نیز بیزار شود، نگرش منفی نسبت به آن پیدا کند و از آن متنفر شود. در حقیقت به دلیل همراه بودن و تداعی فعالیت تحصیل با افراد و مکان‌هایی که با آن همراه هستند، به تدریج فرد در مقابل تحصیل و درس خواندن همان واکنشی را نشان می‌دهد که در مقابل معلم‌ها و مسئولین مدرسه یا محیط آموزشگاه از خود ارائه می‌نماید. به همین دلیل، دانش‌آموزی که نگرش منفی نسبت به امتحان، معلم‌ها، مسئولین مدرسه و آموزشگاه پیدا می‌کند، به تدریج نسبت به درس و تحصیل نیز نگرش

- [19] Shauhan S.S., *Advanced Educational Psychology (sixth edition)*, Delhi, Vikas Publishing House, **2001**.
- [20] Tuckman B.W., *A Tripartite Model of Motivation for Achievement: Attitude/ Drive/ Strategy*, Annual Meeting of the American Psychological Association, Boston, Augus, **1999**.
- [21] Schiff M., *Significant teachers as perceived by preadolescents: Do boys and girls perceive them alike*, **2003**.
- [22] Delawar A., *Theoretical and Practical Fovndation in Humanities and Social Sciences*, Roshd Publications, Tehran, **2001**.
- [23] Rashid KH., *Asurvey of the effects of evaluation on the student continuous learning*, Research council of edvcation office of Tehran, **2002**.
- [24] Ball S., *Motivation in Edvcation*, in: Mosaddad, A.A.,(Ed.), Shiraz University press, **1994**.
- [25] Aminifar E and et al., *The Effect of a Computer Game On Students Mathematics Motavation and Achievement*, Journal of Thechnology of Education, Vol.6, No.3, **2012**.